

УДК 371.14:78-051(477+57)

Ю. В. Теслева

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

У статті розглянуто витoki післядипломної музично-педагогічної освіти в Україні. Проаналізовано соціально-політичні та культурно-освітні чинники, що зумовили становлення української системи підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників. З'ясовано типи осередків підготовки та перепідготовки вчителів співів і музики у 20–40-і роки ХХ століття.

Ключові слова: система підвищення кваліфікації, музично-педагогічні працівники, післядипломна музично-педагогічна освіта, учителі співів і музики.

Постановка проблеми. Сучасний стан системи освіти в Україні зумовлює необхідність модернізації підготовки та перепідготовки музично-педагогічних працівників. Саме післядипломна педагогічна освіта покликана забезпечити ефективне підвищення кваліфікації фахівців, здатних до самореалізації, сформувати в них високий рівень загальної та професійної культури, створити умови для розкриття особистісного потенціалу та творчих здібностей в освітньому процесі.

Реформування системи освіти, зокрема післядипломної, вимагає вивчення й переосмислення надбань минулого, накопиченого вітчизняними педагогами, що дає змогу виокремити прогресивні ідеї, зробити аналіз теорії та практики попереднього досвіду й використання його в післядипломній освіті музично-педагогічних працівників. Особливої актуальності набуває історичне дослідження післядипломної музично-педагогічної освіти в Україні, серед витоків якої виокремлюємо систему підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників, становлення якої у 20–40-і роки ХХ століття, потребує більш детального розгляду.

Аналіз актуальних досліджень. В останні десятиліття значно зросла увага вітчизняних науковців до вивчення історії музично-педагогічної освіти (Ю. В. Бекетова, Т. А. Грищенко, В. А. Кузьмічова,

М. Д. Маріо, О. В. Овчарук, Т. П. Танько, В. Ф. Черкасов та ін.). Історико-педагогічні аспекти розвитку музичної освіти в різних регіонах України досліджували Н. М. Бовсунівська (на Волині), А. В. Желан (у Херсонській губернії), Я. М. Мельничук (на Буковині), Л. Й. Проців (в Галичині), Н. М. Роман (на Слобожанщині), Н. О. Філіпчук (в Західній Україні), О. А. Цвігун (у навчальних закладах Києва).

Зазначимо, що становлення й розвиток системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників постійно перебуває в центрі уваги педагогів-теоретиків і практиків (О. Л. Капченко, С. В. Крисюк, А. І. Кузьмінський, Т. Г. Пахомова, В. Л. Попова, Н. Г. Протасова, Л. Є. Сігаєва, О. Ю. Червинська, Н. М. Чепурна, О. І. Шиян та ін.). Аналіз широкого кола джерел свідчить, що цілісного історико-педагогічного дослідження становлення системи підвищення кваліфікації музично-педагогічної освіти в Радянській Україні практично не здійснювалося.

Мета статті полягає у визначенні витоків післядипломної музично-педагогічної освіти в Україні, що зумовило необхідність розв'язання таких завдань: проаналізувати соціально-політичні й культурно-освітні чинники, які спричинили становлення системи підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників в Україні та з'ясувати типи осередків підготовки й перепідготовки вчителів співів і музики у 20–40-і роки ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Соціальні реформи, розвиток освіти й культури, зростання кількості шкіл в Україні на початку ХХ століття загострило потребу забезпечення професійними педагогічними кадрами, зокрема вчителями співів. Спеціальних навчальних закладів, які б надавали музично-педагогічну освіту педагогічним працівникам не існувало. Лише в учительських семінаріях майбутні вчителі початкових класів отримували деяку музичну підготовку.

З метою ефективного проведення освітньої діяльності з ініціативи М. Грушевського у квітні 1917 р. в Києві було проведено перший, а в серпні – другий Всеукраїнські учительські з'їзди, які створили програму перебудови системи освіти в Україні. На думку українських педагогів, головним завданням нової школи було виховання в підростаючого покоління нахилу до творчості, мистецтва, естетики, розумової та фізичної праці. Складовою частиною побудови нової школи делегати з'їздів вважали термінове створення мережі різних навчальних закладів для підготовки й перепідготовки вчителів [3, 16].

«Положення про єдину трудову школу», розроблене в 1918 році Наркоматом РСФСР, було покладено в основу організації шкільної справи й

у радянській Україні. У положенні (в Україні воно було введено в дію в 1919 р.) підкреслюється думка про необхідність загального естетичного виховання і, зокрема, виховання дітей і молоді. Введення в школі уроків співів і музики вимагало підготовки вчителів, тому була видана постанова «Про доступ народних вчителів в спеціальні музичні навчальні заклади», головним завданням якої було підняття культурного рівня музичної освіти народних учителів.

У Київській народній консерваторії, яку на той час очолював Б. Л. Яворський, навчалися педагоги, що підвищували свою музичну кваліфікацію, а також музиканти, які одержували педагогічну підготовку [2, 19]. Відбуваються постійні пошуки найдосконаліших форм і методів підготовки та перепідготовки музично-педагогічних працівників. Лекційно-курсowa й практично-семінарська форми доповнювались організацією учительських з'їздів, мітингів, нарад, конференцій. Навчальні заклади самостійно розробляли навчальні плани та програми, визначали загально-педагогічні й освітні предмети.

У післяреволюційні роки були визначені завдання шкільного музичного виховання й намічено шляхи їх вирішення. Багато положень, висловлених тоді педагогами-ентузіастами, виявилися плідними й надалі. На жаль, на практиці музичне виховання здійснювалося не в усіх школах, оскільки не було єдиних планів і вимог, відчувалася гостра нестача фахівців. Уроки співів часом зводилися до примітивного ілюстрування тієї чи іншої теми.

У 20-х роках минулого століття відбувається реформування музичної освіти. Створюються короткотермінові курси музикантів-інструкторів, де викладали видатні музичні діячі. Ці курси поєднували в собі функції навчального закладу та методичного центру. Також, у ці роки популярним було «самонавчання» вчителів у педагогічних гуртках, що стало передумовою створення заочного навчання. Навчально-методичні кабінети розробляли навчальні плани та програми перепідготовки вчителів. В основному вони охоплювали вивчення матеріалу шкільних програм і викладання навчальних дисциплін, теоретичних основ форм та методів роботи, методики практичного їх застосування, принципи й форми виховної роботи в школі. З цих питань випускали методичні листи та друкували статті в методбюлетенях [4].

Тенденція переходу від епізодичних курсів до масової перепідготовки вчителів призвела до створення системи колективної методичної роботи з постійно діючими органами управління. Підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників проводилося на довго- та

короткотривалих курсах, з'їздах, конференціях, семінарах, педагогічних нарадах. Головною складовою підготовки та перепідготовки вчителів була суспільно-політична освіта, представлена циклами лекцій з історії матеріалізму, марксизму, суспільствознавства тощо. Із 1925 року підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема вчителів співів і музики, набуває планового й систематичного характеру.

Л. Сігаєва [8], аналізуючи історичні факти, називає період 20–30-х років ХХ століття розбудовою національної системи освіти України, що мало безпосередній вплив на визначення провідних засад підвищення кваліфікації вчителів. Авторка наголошує, що саме 1923 рік є початком роботи курсів із перепідготовки вчителів. Тоді навчальний план курсів мав два розділи: педагогічний і соціально-політичний. Під час розробки навчальних планів і програм ураховувались окремі категорії педагогічних працівників. Але абсолютно для всіх категорій слухачів навчальні плани передбачали цикли лекцій психолого-педагогічного спрямування. У 1930 році освіту в Україні було уніфіковано. На зміну творчим пошукам, експериментальним ідеям приходить командно-адміністративний декларований стиль роботи.

Також у 20–30-і роки ХХ ст. починає складатися принципово нова система підготовки та перепідготовки музично-педагогічних працівників. Підготовку кваліфікованих шкільних музичних працівників, учителів та інструкторів з музичного виховання з 1924 року починають Київський, Одеський і Харківський музично-драматичні інститути. Під час зарахування на навчання перевага віддавалася практичним працівникам музичного виховання зі стажем роботи не менше трьох років, тому контингент студентів складався переважно з учителів.

У 30-ті роки ХХ ст. в Україні з метою поліпшення стану естетичного виховання учнів, при секторі соціального виховання, інспектурах народної освіти та позашкільних закладах були створені музичні ради. Головним їх завданням було вивчення стану та методико-організаційних питань музичної роботи, здійснення контролю й керівництва музичного виховання дітей, а також проведення семінарів із підвищення кваліфікації музичних керівників, під час яких вони вивчали нові форми й методи музично-виховної роботи, розучували новий репертуар [9, 16].

У зв'язку з переглядом мети, завдань і змісту шкільної освіти, організацією нових форм та методів навчання виникла гостра потреба в підготовці нових учительських кадрів для школи, у тому числі й у галузі музично-педагогічної освіти. Були накреслені першочергові завдання та кінцева мета, які, проте, не конкретизувались у відповідній методиці

музичного виховання; було не зрозуміло, як здійснювати конкретну роботу з музичної освіти педагогічних кадрів. Постанови ЦК ВКП (б) «Про початкову і середню школу» (1931 р.) і «Про навчальні програми і режим у початковій і середній школі» (1932 р.) визначили корінний поворот у розвитку системи навчання. З метою систематизації знань і навичок учнів відбувається перегляд шкільних планів, програм, змісту навчання. Аналіз планів і програмно-методичних матеріалів 30-х років, свідчить, що в цей період відбувалося поступове скорочення уроків співів і музики в школі [2, 16–17].

Досліджуючи шкільну музичну освіту союзних республік СРСР, О. Апраксіна [1] констатує, що у 1918 році уроки співів та музики викладалися в 1–9 класах 2 рази на тиждень, у 1923 році – у 1–4 класах двічі на тиждень, у 1930 році в 1–4 класах – 1 раз на тиждень, у 5–6 класах – 2 рази на тиждень. Заняття не обмежувалися тільки хоровим співом. У цей час вводилися заняття з музичної творчості, розширювався обсяг матеріалу з музичної грамоти, слухання музики. На перший план виходили не тільки знання музики або знання про неї, не стільки технічні вміння, скільки розвиток здібності сприймати музику, переживати емоції, що вона народжує, іншими словами, музична освіта була направлена на діяльнісне засвоєння музики, формування її активного сприйняття.

Якщо до 1932 року в шкільній програмі зі співів і музики намагалися поєднати виховання й навчання, то поступово вона ставала більш навчальною та формальною. Школа стає «традиційною», з жорстко встановленим уроком і відповідними приписами у програмах та підручниках. Життя школи регламентується «зверху», посилюється її ідеологізація. Вважалося, що займатися музикою необхідно насамперед в позакласний час, тому змінилася не тільки кількість годин, а й кількість класів, які вивчали предмети художнього профілю. З'являється велика кількість дитячих художніх колективів. Як повідомляв Народний Комісаріат освіти, оплату викладачів за індивідуальне навчання в гуртках із музики за рахунок спецкоштів від батьків треба провадити за ставками вчителів співів 5–7 класів неповних середніх шкіл. До складу гуртків входили учні від 1 до 10 класу включно [6].

Розрізненість і брак ефективної взаємодії органів народної освіти, науково-методичних центрів і педагогічних закладів призвели до кризи соціально-педагогічної системи підвищення фахової кваліфікації, виявили потребу в організації мережі інститутів як нових структурних підрозділів. Так, з 1937 року на території України починають відкриватись обласні інститути удосконалення вчителів (ОІУВ). З часом удосконалюються

форми й методи організації та проведення педагогічних курсів, зокрема і вчителів співів. Програма курсів складалася з урахуванням методичних потреб учителів на основі анкетного опитування. З метою подальшого вирішення першочергових проблем школи у звітній документації фіксувалися нагальні питання вчителів до владних земських установ.

Так, наприклад, у Чернівецькому ОІУВ, який розпочав свою роботу 28 серпня 1940 року, швидкими темпами організовувалися десятиденні курси перепідготовки для тих, хто погодився працювати в системі освіти з кількості безробітних учителів, випускників гімназій, учительських семінарій, університету. Майбутніх педагогів знайомили з організацією та системою роботи в радянських школах, методами навчання та виховання. На основі положення народного комісаріату обласний відділ освіти та Чернівецький ОІУВ відкрили районні педагогічні кабінети, а також організували 83 методичні кущі при середніх і семирічних школах. Саме на їх базі мали проводитися семінари, даватися відкриті уроки, курси тощо. Поступово налагоджувався процес навчання й виховання [5].

У роки Великої Вітчизняної війни, у силу соціальних та економічних обставин, що склалися, не приділялося належної уваги питанням розвитку системи освіти, зокрема підготовці та перепідготовці музично-педагогічних працівників. У післявоєнні роки розпочалася певна робота з відбудови народної освіти, організовуються короткотермінові педагогічні курси з підготовки вчителів. Більшість інститутів удосконалення кваліфікації вчителів починають відновлювати свою роботу. У навчальних планах обласних курсів учителів початкових класів додатково було включено 12 годин методики викладання співів, організовувалися семінари та консультації з методики викладання співів і нотної грамоти для вчителів молодших класів і керівників хорів в обласних інститутах удосконалення кваліфікації вчителів [9, 62]. Так, у звіті Обласного управління освіти Рівненської області за 1944–1945 н. р. повідомлялося, що в Рівненському ОІУВ на серпень 1944 року працювало 24 педагоги і що для методичного забезпечення обласної освіти не вистачає спеціалістів. На той час працювали 7 методичних кабінетів, які займалися методичними розробками з досвіду роботи кращих шкіл області. Основним завданням ОІУВ у перші післявоєнні роки було підвищення фахового та ідейно-політичного рівня працівників шкіл [7].

Разом із тим у тяжкі воєнні, а особливо повоєнні роки тривала науково-дослідна робота в галузі музичного виховання. Уроки співів офіційно були збережені лише в початкових класах і зазвичай велися

неспеціалістами – вчителями початкових класів. Музичне виховання стало другорядним і не завжди обов'язковим [2, 26]. У процесі підвищення кваліфікації вчителів співів провідне місце посідали райони відділи народної освіти. Їх діяльність визначалася державною політикою в галузі освіти, яка полягала у відновленні в післявоєнні роки мережі шкіл з урахуванням специфіки регіонів УРСР та поповненні системи освіти педагогічними кадрами, що пов'язано з гострою нестачею вчителів після Другої Світової війни, переходом їх на роботу в інші галузі народного господарства. Тому в центрі уваги районних відділів народної освіти були педагогічні кадри.

З метою упорядкування роботи інститутів удосконалення кваліфікації вчителів, районних відділів народної освіти та інших установ щодо підвищення кваліфікації педагогічних кадрів Міністерство освіти УРСР затвердило «Положення про єдину систему підвищення кваліфікації вчителів та працівників відділів народної освіти УРСР» (1948 р.). Методична робота в районах за своїм змістом, формами й методами здійснення видозмінювалася залежно від змін політичних, економічних і соціальних умов розвитку суспільства країни, освітньої парадигми та вимог до фахового рівня вчителів. Особлива увага приділялася забезпеченню неперервності процесу підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Від кількості учнів у школах, відстані між ними залежала структура методичної роботи в районі, форми й особливості її організації, функцій районних педагогічних кабінетів відповідно до нових положень [4].

Також, у ці роки, з метою поліпшення якості музичної підготовки вчителів, за наказом Мінпросу УРСР від 13.04.1948 р. «Про організацію підготовки вчителів малювання, креслення, співів і музики», у педагогічних інститутах вводяться факультативи з надання студентам другої спеціальності за одним із названих профілів, зокрема музичного. Так, у Київському, Харківському, Одеському, Донецькому, Полтавському, Житомирському, Херсонському педагогічних інститутах вводиться факультативний курс із музики і співів [9, 63].

Висновки. Серед витоків післядипломної музично-педагогічної освіти в Україні основним вважаємо систему підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників у 20–40-і роки минулого століття. Її становлення було зумовлено низкою соціально-політичних і культурно-освітніх чинників, зокрема: розбудова національної системи освіти в Радянській Україні; введення в школі уроків співів і музики; потреба в забезпеченні начального процесу висококваліфікованими вчителями

відповідного профілю; науково-дослідна робота в галузі музичного виховання. Таким чином, зміна шкільних навчальних програм зі співів та музики, необхідність у підвищенні кваліфікації вчительських кадрів спричинило зародження післядипломної музично-педагогічної освіти.

Основними типами осередків підготовки й перепідготовки вчителів співів і музики у 20–30-і роки минулого століття були короткотермінові та довготермінові курси, які відбувалися в інститутах Народної освіти, Музично-драматичних інститутах, музичних і педагогічних технікумах. Наприкінці 30-х – у 40-х роках ХХ століття на території України відкриваються обласні інститути вдосконалення вчителів, які й сьогодні є головним осередком підвищення кваліфікації музично-педагогічних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апраксина О. А. Методика музикального виховання в школі / О. А. Апраксина. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Дмитриева Л. Г. Методика музикального виховання в школі / Л. Г. Дмитриева, Н. М. Черноиваненко. – М. : Просвещение, 1989. – 207 с.
3. Зубалій О. Д. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917–1920 рр.) / О. Д. Зубалій, Д. С. Рященко // Український історичний журнал : науковий журнал – К. : «Наукова думка», 1998. – № 3 (420) – С. 12–23.
4. Капченко О. Л. Діяльність районних відділів народної освіти з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні (1945–1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Л. Капченко. – Київ, 1999. – 21 с.
5. Осолов П. В. Короткий нарис історії Чернівецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти / П. В. Осолов, В. Ф. Федорак, Н. І. Черкач. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – 60 с.
6. Положення про обласні інститути удосконалення вчителів УРСР // Збірник постанов і розпоряджень. – 1939. – № 7. – С. 9–12.
7. Сайт Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.roipro.org.ua>.
8. Сігаєва Л. Є. Система підвищення кваліфікації вчителів в Україні в 20 – 30-ті роки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Є. Сігаєва. – К., 1998. – 18 с.
9. Танько Т. П. Музично-педагогічна освіта в Україні / Т. П. Танько. – Х. : Основа, 1998. – 190 с.

РЕЗЮМЕ

Теслева Ю. В. Становление системы повышения квалификации музыкально-педагогических работников в Советской Украине.

В статье рассмотрены истоки последипломного музыкально-педагогического образования в Украине. В 20-40 годы XX столетия закладываются основы подготовки и переподготовки учителей музыки и пения для общеобразовательных школ. С целью эффективного проведения образовательной работы и необходимости эстетического, в частности музыкального, воспитания в общеобразовательных школах, создается сеть различных учебных заведений, в которых обучались педагоги, повышающие свою музыкальную квалификацию и музыканты, получавшие педагогическую подготовку. В 30-х годах прошлого столетия начинает складываться принципиально новая система подготовки и переподготовки музыкально-педагогических работников, создаются краткосрочные курсы для учителей пения и музыки.

Тенденция перехода от эпизодических курсов к массовой переподготовки учителей привело к открытию областных институтов усовершенствования квалификации учителей, как новых структурных подразделений. Особое внимание уделяется обеспечению непрерывного процесса повышения квалификации педагогических кадров, в том числе музыкально-педагогических работников. Введение в педагогических институтах факультативов по музыке и пению, также стало основой зарождения системы повышения квалификации музыкально-педагогических работников, что является главным истоком последипломного музыкально-педагогического образования в Украине.

Ключевые слова: *последипломное музыкально-педагогическое образование, система повышения квалификации, музыкально-педагогические работники, учителя пения и музыки.*

SUMMARY

Tesleva Y. The formation of system improvement of professional skills of the musical and pedagogical workers in the Soviet Ukraine.

Reform of the education system, including postgraduate requires study and rethinking of past achievements gained by national teachers that allows to distinguish progressive ideas, make analysis of the theory and practice of previous experience and use it in postgraduate education music teaching staff.

Special attention is given to the historical study of Postgraduate Music and Teacher Education in Ukraine, including the origins of which makes the system of musical training teaching staff.

The article deals with the origins of music and postgraduate teacher education in Ukraine. In the 20-40-th years of the twentieth century the foundations of training and retraining of teachers of music and singing for secondary schools were laid down. In order to effectively conduct educational work and the need for aesthetic, in particular musical education in secondary schools, a network of various educational institutions are created, in which the teachers were trained, improving their musical skills and musicians who received teacher training. In the 30-s of the last century a fundamentally new system of training and retraining of musical and pedagogical workers appeared, the short courses for the teachers of singing and music were organized.

The tendency of transition from occasional courses in massive retraining of teachers led to the opening of regional institutes for advanced training of teachers, both new divisions. Particular attention is given to the continuous process of improving training of the teachers, including the music-teaching staff. Introduction to educational institutions electives in music and singing has also become the basis of origin of the system of professional music-teaching staff, which is the main source of music and postgraduate teacher education in Ukraine.

Key words: *post-music-teacher training, system improvement of professional skill, music teachers, a teacher of singing and music.*